

**Review Of Elementary School Social Studies Books Based
On Montessori Citizenship Education Components**

Mojtaba Poorkarimi Havoshki¹, Jaber Eftekhari² & Kaveshi^{3*}

1. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University,
Tehran, Iran. mojtabapourkarimi@cfu.ac.ir

2. PhD. Student in Philosophy of Education, Department of Education, Faculty of
Education and Psychology, University of Isfahan, Iran. jaber.eftekhari@gmail.com

3. PhD in Curriculum Planning, Lecturer at Farhangian University, Kerman, Iran.
zahra_kaveshi@yahoo.com

ABSTRACT

Keywords:

.Shannon entropy
.content analysis,
.citizenship education
.elementary school
.Montessori

1 .Corresponding author

zahra_kaveshi@yahoo.com

Background and Objectives: This research analyzes the content of elementary school social studies textbooks based on the application of Montessori-based civic education components.

Methods: This descriptive research employed content analysis using Shannon's entropy method. The population consisted of four elementary school social studies textbooks from the 2023-2024 academic year. The sample size was equal to the population size.

Findings: The findings revealed that the component "readiness for independent thought and action" (WJ= 0.320) had the highest importance coefficient. Subsequently, the components ranked as follows: "shared civic goals" (WJ= 0.320), "humanity for harmony" (WJ= 0.253), "future citizen's vision" (WJ= 0.178), "knowledge as a prerequisite and personality development as a goal" (WJ= 0.052), "developing worldview" (WJ= 0.038), and "adaptable and critical citizens" (WJ= -0.198). The highest importance coefficient for the components was found in the third-grade textbook (WJ= 0.454), followed by the sixth grade (WJ= 0.359), fifth grade (WJ= 0.138), and the lowest in the fourth grade (WJ= 0.047)..

Conclusion: Overall, the Montessori-based civic education components are not evenly distributed. Elementary school social studies textbooks require revision and rewriting to ensure balanced attention to civic education components using a Montessori approach.

Citation (APA): Koush, Z. (2025). Review of elementary school social studies books based on Montessori citizenship education components. *Quarterly Journal of Research in Social Studies Education*, 7(3), 57-82.

 <https://doi.org/10.48310/rsse.2025.19940.1277>

بررسی کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی براساس مؤلفه‌های

تربیت شهروندی مونته سوری

مجتبی پور کریمی‌هاوشکی^۱، جابر افتخاری^۲، زهرا کوشی^{۳*}

۱. استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

mojtabapourkarimi@cfu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری فلسفه‌ی تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی،

دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

jaber.eftekhari@gmail.com.

۳. دکتری تخصصی برنامه‌ریزی درسی، مدرس دانشگاه فرهنگیان، کرمان، ایران (نویسنده مسئول)

zahra_kaveshi@yahoo.com

چکیده

پیشینه و اهداف: هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی

دوره ابتدایی بر اساس میزان به کارگیری مؤلفه‌های تربیت شهروندی از منظر مونته

سوری بود. **روش‌ها:** روش پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا با به کارگیری روش

آنتروپی شانون بود. جامعه آماری، ۴ جلد کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در

سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بود. حجم نمونه برابر با حجم جامعه بود. **یافته‌ها:**

یافته‌ها نشان داد مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل ($WJ= 0/320$)، از

بیشترین ضریب اهمیت و در مراتب بعدی به ترتیب مؤلفه‌های هدف شهروندی

مشترک ($WJ= 0/320$)، انسانیت برای هماهنگی ($WJ= 0/253$)، تصور شهروند

آینده ($WJ= 0/178$)، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف

($WJ= 0/052$)، جهان بینی در حال گسترش ($WJ= 0/038$) و شهروندان سازگار

و نقاد ($WJ= -0.198$)، قرار دارند. بیشترین ضریب اهمیت مؤلفه‌ها در کتاب پایه

سوم ($WJ= 0/454$) است و در مراتب بعدی به ترتیب پایه ششم ($WJ= 0/359$)،

پایه پنجم ($WJ= 0/138$)، و کمترین ضریب اهمیت در پایه چهارم ($WJ= 0/047$)

است. **نتیجه‌گیری:** در مجموع مؤلفه‌های تربیت شهروندی از منظر مونته سوری در

مقایسه با یکدیگر توزیع متوازی ندارند و کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره

ابتدایی نیازمند بازنگری و بازنویسی در زمینه توجه متوازن به مؤلفه‌های تربیت

شهروندی با رویکرد مونته سوری است.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن
مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

**DOI:10.48310/rsse.2025.
19940.1277**

واژه‌های کلیدی:

آنتروپی شانون

تحلیل محتوا

تربیت شهروندی

دوره ابتدایی

مونته سوری

۱. نویسنده مسئول:

zahra_kaveshi@yahoo.com

مقدمه

در جوامع امروزی بخش مهمی از مسئولیت آموزش افراد جهت پذیرش نقش‌های مختلف و نیز آموزش‌های مدنی، به عهده آموزش و پرورش است. در هر کشوری نظام آموزش و پرورش یکی از نظام‌های مهم اجتماعی می‌باشد (Yousefi-Nejad Langroodi, Ahmadi and Samadi, 2023). نظام آموزشی دارای کارکردهای مختلفی است و یکی از این کارکردها که بیانگر بخش مهمی از اهداف این نهاد است آماده کردن فرد برای زندگی در اجتماع و ارتقای روابط بین فردی و تعاملات انسانی می‌باشد که این چنین فرآیندی از طریق تربیت شهروندی^۱ امکان پذیر است.

تربیت شهروندی به عنوان یکی از اصلی‌ترین تلاش‌ها برای توسعه مهارت‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌هایی است که شهروندان را قادر می‌سازد تا زندگی سالم و پر نشاطی داشته باشند، تصمیمات آگاهانه بگیرند و به چالش‌های محلی و جهانی پاسخ دهند (Bamber, Lewin & White, 2017). در حقیقت تربیت شهروندی، کسب دانش، نگرش و مهارت‌هایی است که شهروندانی آگاه، منتقد، فعال و مسئولیت‌پذیر در مورد مسائل محلی، ملی و به خصوص جهانی را پرورش دهد (Gurkan & Doganay, 2020 و Poursalim et al, 2017).

آموزش و پرورش باید به دانش‌آموزان کمک کند تا ارزش‌ها را به منظور برابری و عدالت اجتماعی کسب نمایند. شواهد و قرائن حاکی از آن است که در مدارس تربیت شهروندی و مسئولیت‌پذیری، توانایی درک متقابل، همکاری و مشارکت، احترام به سنن و فرهنگ‌ها، دگرخواهی، آگاهی از محیط زیست، صلح و حقوق بشر و احترام به نژاد و مذاهب به طور یکپارچه و جامع به دانش‌آموزان آموزش داده نمی‌شود (Salavati, et al, 2019؛ Butcher, 2017). خلاهای بسیاری در برنامه‌های تربیت شهروندی در سراسر جهان به چشم می‌خورد. در کشور ما نیز به گفته پژوهشگران عرصه تعلیم و تربیت، اگرچه تلاش‌های فراوانی در ترویج ارزش‌ها صورت گرفته، اما اهداف موردنظر محقق نشده است. رفتار نسل جوان ما نشان می‌دهد که این جامعه دچار افول حریم‌های اخلاق اجتماعی در مناسبات اجتماعی است (Ghasemi, 2016). یافته‌های برخی از پژوهش‌ها به پیامدهای خلأ و کم‌رنگ شدن مناسبات اجتماعی و دیگرخواهی در تربیت شهروندی اشاره نموده‌اند (Porsalem et al, 2018). بنابراین ضرورت توجه به تربیت شهروندی در نظام آموزشی احساس می‌گردد.

مهم‌ترین دوره تحصیلی در راستای تربیت شهروندی در تمام نظام‌های آموزش و پرورش جهان، دوره ابتدایی است. دوره ابتدایی با تحولات و شرایط جدیدی همراه است که بر شخصیت

1. citizenship education

کودک و سازگاری‌های اجتماعی او تأثیر می‌گذارد. شخصیت کودک در این دوره در ارتباط با دیگران و با دادن آموزش‌های لازم شکل می‌گیرد، روابط اجتماعی توسعه یافته و ادراکش از مسائل اجتماعی و فرهنگی عمیق‌تر می‌گردد (Seif, 2017). در این دوره، کودک هر آنچه در حوزه‌های اخلاق، باورهای دینی، فرهنگی و اجتماعی بیاموزد، در بقیه دوران زندگی با او همراه است (Striker and Warner, 2017). در دوره ابتدایی، کتاب‌های درسی نقشی اساسی در انتقال مفاهیم به دانش آموزان دارند. کتاب‌های درسی همه روزه به وسیله معلمان و دانش آموزان به کار می‌روند و گاهی به عنوان اصل و اساس برنامه درسی، مورد تأکید معلمان واقع می‌شوند (Mahmoudi, 2019).

یکی از مهمترین عواملی که می‌تواند کتب درسی را در راستای تحقق اهداف خود یاری رساند توجه به رویکردهایی است که می‌توان معیارها و ضوابطی در رابطه با تربیت شهروندی خصوصاً در دوران ابتدایی از آنها استنتاج نمود. رویکردهایی که اعتبارشان منجر به قوام تربیت شهروندی و ضعف و نارسایی‌هایشان می‌تواند منجر به تردید در امکان تربیت شهروندی گردد (Sajjadi, 2003). در این رابطه عصر حاضر با تحولات مختلف در فضای فلسفی - فرهنگی همراه بوده و در درون خویش رویکردهای تربیتی جدیدی پرورانده است. در این میان، اما آن دسته از این رویکردهای تربیتی که تمرکزی ویژه بر دوران کودکی داشته‌اند با اثربخشی و همچنین اقبال بیشتری مواجه شده‌اند (Sajjadi, 2019; Demirci & Tantekin, 2023; Yelland & Kilderry, 2005; Soto & Swadener, 2002). رویکردهایی که مؤلفه‌های تربیت شهروندی را بر اساس ایجاد پلی میان نیازهای کودک و نیازهای جامعه در فضایی تجربی به دست آورده‌اند. یکی از رویکردهایی که در سال‌های اخیر در تربیت کودکان مورد توجه قرار گرفته، رویکرد تربیتی شهروندی مونته سوری^۱ بوده است. این رویکرد که امروزه وسعت زیادی در جهان یافته، یکی از نظام‌های جامع در تربیت کودکان را به نمایش می‌گذارد (Morrison, 2007). خصایصی که برنامه درسی را به سمت روابط اجتماعی و رشد استقلال فردی کودک سوق داده‌اند (Hosseini; Heydari; Saadatmand, 2018). با توجه به جامعیت این رویکرد، پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان برخورداری کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از مؤلفه‌های تربیت شهروندی از منظر مونته سوری انجام شده است.

پیشینه و چارچوب نظری

با توجه به اهمیت تربیت شهروندی و لزوم پرداختن به آن، پژوهش‌های متعددی به بررسی میزان توجه کتب درسی به این قابلیت و آسیب شناسی آن پرداخته اند. پژوهش‌ها یا به طور کلی به جایگاه تربیت شهروندی پرداخته اند یا به جایگاه مهارت‌های مهارت‌ها و یا میزان توجه به رویکردها و میزان توجه به ابعاد تربیت شهروندی را مد نظر داشته اند. به عنوان مثال:

در رابطه با جایگاه کلی تربیت شهروندی؛ Ghasemi, 2016 در پژوهش خود به این نتیجه دست یافته است که تربیت شهروندی در برنامه درسی نظام آموزش و پرورش ایران، جایگاه مطلوبی ندارد و تربیت شهروندی در دوره ابتدایی با ابهامات و چالش‌های نظری مواجهه است. در رابطه با مهارت‌های اجتماعی؛ Dehghani, 2018 در پژوهش خود به این نتیجه دست یافته است که آموزش مهارت‌های اجتماعی در راستای تربیت شهروندی در کتاب سوم بیشتر و در کتاب چهارم و پنجم کمتر مورد توجه است. همچنین Jalili, Jahan, 2016 در پژوهش خود دریافتند که مهارت شناختی در پایه پنجم بیشتر مورد تأکید بوده و در پایه سوم کمترین میزان توجه را داشته است. مهارت هیجانی در پایه سوم بیشترین تأکید و در پایه چهارم کمترین میزان توجه را داشته است. مهارت انگیزشی در پایه پنجم بیشترین میزان تأکید و در پایه چهارم کمترین میزان توجه را داشته است و در نهایت مهارت رفتاری در پایه سوم بیشترین و در پایه پنجم کمترین میزان تأکید را داشته است.

در رابطه با توجه به رویکردها؛ Babakhani & Salehi, 2019 در پژوهش خود دریافتند که رویکرد تربیت شهروند قانون‌مدار بیشترین و رویکرد تربیت شهروند انتقادی کمترین حجم را در برنامه درسی داشته است.

در رابطه با سه بعد دانش، نگرش و مهارت؛ Ahmadi, Keshavarz, 2017 در پژوهش خود دریافتند که توجه به مؤلفه‌های مهارت شهروندی در جایگاه اول، نگرش شهروندی در جایگاه دوم و دانش شهروندی در جایگاه سوم قرار دارد.

این پژوهش در برابر پیشینه فوق از یک سو درصدد بسط و توسعه مؤلفه‌هایی برای تربیت شهروندی است. مؤلفه‌هایی که پژوهش‌های فوق توجهی به آن نداشته اند. در راستای تحقق این هدف سعی بر آن بوده تا با رجوع به آراء مونته سوری که حاصل اقدامات تجربی او برای تربیت شهروندی است به اتخاذ مؤلفه‌هایی برای تربیت شهروندی نائل آییم. در واقع در راستای غنای تربیت شهروندی و بهبود جایگاه آن در کتب درسی ابتناء به یک چارچوب نظری هدف اول این پژوهش است. از سویی دیگر بررسی میزان توجه کتب مطالعات اجتماعی به این مؤلفه‌ها هدف دومی است که این پژوهش به آن پرداخته است. در واقع ارزیابی برنامه‌های موجود بر اساس مؤلفه‌های اتخاذ شده امری ضروری است. ضرورت از این جهت که این مؤلفه‌ها حاصل سالها

مطالعه و اقدامات عملی و تجربیات موفق مونته سوری در راستای تربیت شهروندی است. بنابراین بعد از ارائه مولفه‌های تربیت شهروندی، خلاء دومی که این پژوهش درصدد پر کردن آن است، همان دست یابی به چارچوبی نظری برآمده از تجربیات عملی در رابطه با تربیت شهروندی است. بر این اساس توجه به آراء مونته سوری در زمینه تربیت شهروندی و میزان توجه کتب مطالعات اجتماعی به آنها در این پژوهش مورد توجه بوده است.

براور، کلاور و ون در زی، هفت مؤلفه برای تربیت شهروندی بر اساس آراء مونته سوری استنتاج نموده اند (Brouwer, Klaver, and Van der Zee, 2023). مولفه‌های استنتاج شده منطبق با تجربیات مونته سوری بوده و پوشش دهنده ایده‌های اصلی او در رابطه با تربیت شهروندی هستند. مولفه‌های استنتاج شده که پژوهشگران در این مقاله سعی نموده اند تا آنها را با آراء مونته سوری مستند نمایند به شرح زیر می‌باشند:

۱- هدف شهروندی مشترک^۱. یعنی اولویت دادن به دست یابی به جامعه بهتر به جای توجه به منافع شخصی. او شهروند جهانی را کسی می‌داند که هم به نیازهای خود توجه دارد و هم تمایل دارد تا به دیگران کمک نماید (Montessori, 2019). کمک به دیگران در گرو اتخاذ اهداف مشترک به جای اتخاذ اهدافی در راستای تحقق منافع شخصی است.

۲- آمادگی برای تفکر و عمل مستقل^۲. یعنی بچه باید خودش تصمیم بگیرد که چه نوع شهروندی می‌خواهد باشد اما ضرورتاً نباید همه چیز را خودش به تنهایی بفهمد. مونته سوری معتقد است استقلال خصیصه ای است که بچه‌ها در حین بازی و همچنین تلاش برای انجام یک فعل به آن دست می‌یابند. خصوصاً زمانی که بارها برای انجام موفقیت آمیز آن فعل تلاش می‌نمایند (ontessori, 2019). این خصیصه زمینه تقسیم وظایف و مسئولیت پذیری اجتماعی را در آینده به همراه خواهد داشت. در واقع بچه‌ها در فرایند کوشش و خطا به قابلیت‌های خود آشنا شده و سعی می‌نمایند همان را در آینده ادامه دهند.

۳- تصور شهروند آینده^۳. تصویری که مونته سوری از جامعه ایدئال دارد این است که در این جامعه شهروندان با هم در تعامل بوده و مسئولیت‌پذیری برای زندگی با هم را دارند. مونته سوری معتقد است نظام آموزشی باید افراد را از ستم به تعامل و همکاری برساند (Montessori, 2022). دانش آموزان باید با این منش تربیت شوند که همکاری و روابط بین فردی ارزشمندتر و دارای فایده بیشتری نسبت به خود محوری و کسب منافع شخصی است. خود محوری منجر به بی توجهی به نیازهای دیگران و عدم احترام به حقوق آنها است. به

1 . One Common Citizenship Goal

2 . Preparation for Independent Thinking and Action

3 . Image of the Future Citizen

همین دلیل مونته سوری از مفهوم ستم استفاده می‌نماید. اما روابط متقابل و بین فردی علاوه بر احترام به دیگران زمینه برآورده شدن نیازهای فردی را نیز فراهم خواهد نمود.

۴- شهروندان سازگار و نقاد^۱. این اصل تأکید بر همگرایی اجتماعی به جای انزوا یا وابستگی دارد. این همگرایی مستلزم سازش فعالانه افراد است. مونته سوری یکی از وظایف بچه را هماهنگی با محیط خود می‌داند. او بزهکاران را افرادی می‌داند که چنین انطباقی را ندارند و افراد بهنجار کسانی هستند که انطباق یافته اند. او معتقد است انطباق زمینه و زمین انجام سایر فعالیت‌ها و تنوع بیشتر را فراهم می‌نماید (Montessori, 2019). منظور از انطباق تبادل متقابل^۲ است (Montessori, 2019). تبدالی که ناظر به انجام وظایف و مسئولیت خاص هر فرد در رابطه با محیط است که همان تحقق شرایط محیط است و اساس زندگی و سعادت است (Montessori, 2019). البته با توجه به این اصل دانش آموز نباید میان مسئولیت پذیر بودن و آزادی در تصمیم گیری تعارضی احساس نماید (De Brouwer. Klaver, and Van der Zee, 2023).

۵- انسانیت برای هماهنگی^۳. یعنی رفتن به سمت همبستگی و دوری از رقابت. مونته سوری در زمینه همبستگی معتقد است ارتباط افراد با محیط (حوزه طبیعی و اجتماعی) نه بر اساس ایده قدیمی حداکثر استفاده بلکه تعامل و دادن و گرفتن است. هر موجودی وظیفه ای خاص دارد و با انجام آن هم برای خودش چیزی کسب کرده و هم برای دیگران. هر موجودی به عنوان یک عامل برای همبستگی هماهنگ^۴ کار می‌کند (Montessori, 2019). این هماهنگی نیز با کار و انجام وظیفه ممکن می‌شود (Montessori, 2019).

۶- دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف^۵. مونته سوری معتقد است یکی از شروط دستیابی به زندگی صلح آمیز و مبتنی بر احترام و عدالت، آشنایی با قوانین آن است. لذا کسب دانش امری ضروری است. او معتقد است بچه باید دانش لازم برای ساخت جامعه جدید را بیاموزد. احترام به محیط و آنچه به دیگران تعلق دارد باید حاصل دانش و هدف از کسب دانش باشد. خصیصه ای که زمینه نزاع را در بین بچه‌ها از بین می‌برد (Montessori, 2019).

1. Adapted and Critical Citizens

2 mutual exchange

3 . Humanity for Harmony

4 harmonious correlation

5 .Knowledge as Prerequisite, Personality Development of Goal

۷- جهان بینی در حال گسترش^۱. او معتقد است بچه‌ها باید در مدرسه به درکی از دنیای بزرگسالی، دنیای بیرون، دنیای حرفه ای آینده و هر آنچه قرار است در بزرگسالی با آن مواجه شوند داشته باشند. بنابراین نظام آموزشی باید افراد را برای زندگی آینده آماده نماید. اگر افراد نتوانند رویدادها آتی را کنترل کنند ناچار قربانی آنها خواهند شد (Montessori, 2022, 78). لذا صرف کسب دانش کفایت کننده نیست بلکه تجربه و تعامل با محیط ضروری است. تنها در این صورت انسان می‌تواند شکل دهنده به جامعه انسانی آینده باشد (Montessori, 2022, 85).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ رویکرد، یک پژوهش کمی، از لحاظ شیوه گردآوری داده‌ها، توصیفی از نوع تحلیل محتوا است. این روش همان گونه که (Burlison, 1952) بیان کرده است دارای سه مرحله آماده‌سازی و سازماندهی، بررسی پیام و پردازش داده‌ها می‌باشد. در این پژوهش داده‌های به دست آمده از کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی با روش آنتروپی شانون^۲ که برگرفته از نظریه دستگاه‌ها می‌باشد، پردازش شده‌اند. قلمرو پژوهش حاضر کتاب‌های درسی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ است که در این میان کتاب‌های مطالعات اجتماعی به عنوان محتوایی که می‌توانست شاخص توجه به مفهوم تربیت شهروندی بر اساس دیدگاه مونته سوری در دوره ابتدایی باشد، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، علاوه بر متن درس، تصاویر، فعالیت‌ها و تمرین‌ها انتخاب و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته شد. در این زمینه (Lincoln & Guba, ۱۹۸۵)، بیان می‌کنند از اسناد یا افرادی در پژوهش استفاده می‌شود که بهترین و بیشترین اطلاعات را در قلمرو موضوع پژوهش به ما ارائه دهند.

ابزار پژوهش، فرم واریسی مؤلفه‌های هفت گانه تربیت شهروندی مبتنی بر رویکرد مونته سوری است. بنابراین چک لیستی از مؤلفه‌های تربیت شهروندی بر اساس دیدگاه مونته سوری ساخته شد. این مؤلفه‌ها شامل؛ هدف شهروندی مشترک، آمادگی برای تفکر و عمل مستقل، تصور شهروند آینده، شهروندان سازگار و نقاد، انسانیت برای هماهنگی، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف، و جهان بینی در حال توسعه که از نظریه شهروندی مونته سوری اقتباس شده است و با استفاده از مؤلفه‌های یاد شده به تحلیل محتوای کتاب‌های یاد شده اقدام شد.

1 . An Ever- Expanding Worldview

2 . Shannon Entropy

به‌منظور تحلیل کتاب‌ها، ابتدا بر اساس اهداف و پرسش‌ها، مقوله‌ها و مؤلفه‌ها شناسایی شد و شاخص‌ها با مؤلفه‌های هفت‌گانه رویکرد مونته‌سوری و نشان‌گرهای آن تعریف و بر این اساس مفاهیم و واحدهای استخراج شده به برگه‌هایی جداگانه منتقل شد. سپس برگه‌ها مقوله‌بندی شدند. برای تحلیل محتوای کتاب‌ها جدول‌هایی با توجه به مؤلفه‌های مورد نظر طراحی شد و بر اساس این مؤلفه‌ها، مثال‌ها و مصداق‌های آنها، پیام‌هایی که در محتوای کتاب‌ها وجود داشت عیناً و با درج شماره صفحه و سطر در جداول وارد شده با توجه به مراحل تحلیل محتوا، تعداد، درصد فراوانی‌ها و میانگین مربوط به هر واحد رمزگذاری، در جداول جداگانه‌ای که برای هر پایه تحصیلی طراحی شده است، ثبت شد. به منظور اعتباریابی یا روایی تحلیل محتوا دو مسئله مورد توجه است. مسئله اول انتخاب درست کتاب‌ها و متون تحلیل و نمونه‌گیری مناسب است که با استفاده از نظرات اساتید رشته مطالعات اجتماعی و علوم تربیتی، کتاب‌های مرتبط انتخاب شدند.

مسئله دوم، توجه به اعتبار ساختار در پژوهش و بررسی متغیرهای پژوهش (Kondracki, Wellman & Amundson, 2002)، است. بدین منظور در مرحله عملیاتی (مفاهیم مؤلفه‌های تربیت شهروندی بر اساس رویکرد مونته‌سوری به کدگذاران (۲ کدگذار) شرح داده شد تا وحدت رویه و انسجام در تعریف و تحلیل گزاره‌ها از مؤلفه‌های تربیت شهروندی به دست آید. در گام بعدی ۲۰ درصد از واحدهای کتاب‌های مورد بررسی، به صورت تصادفی انتخاب شد و از صاحب‌نظران درخواست شد که این واحدها را بر اساس مؤلفه‌های تربیت شهروندی بر اساس رویکرد مونته‌سوری مورد تحلیل و نتایج را در اختیار پژوهش‌گر قرار دهند. در مرحله سوم با استفاده از داده‌های به دست آمده، نتایج موردبررسی قرار گرفت و در مواردی که تفاهم نداشتند، ابهامات آن موارد برطرف شد.

به‌منظور اطمینان از روایی پژوهش، مؤلفه‌های تربیت شهروندی با توجه به رویکرد مونته‌سوری همراه با فرمی به صورت بلی و خیر در اختیار سه نفر از اساتید مطالعات اجتماعی و علوم تربیتی قرار داده شد تا نظرات خود را مبنی بر اینکه آیا مؤلفه‌های مذکور را می‌توان به‌عنوان معیاری جهت تشخیص تربیت شهروندی بر اساس رویکرد مونته‌سوری در نظر گرفت، ارایه نمایند که ضریب هولستی^۱ (۰/۷۶) محاسبه گردید. همچنین به منظور تعیین پایایی تعدادی از واحدهای تحلیل موجود در متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی (جمعاً ۲۵ مورد) را انتخاب و با توجه به ارتباطشان با مؤلفه‌های تربیت شهروندی در ذیل مقوله مربوط قرار داده شد. سپس از همان اساتید درخواست شد تا نظرات خود را در مورد تخصیص درست یا نادرست

ویژگی تربیت شهروندی مبتنی بر رویکرد مونته سوری به واحدهای تحلیل منتخب مشخص نمایند. در نهایت ضریب پایایی هولستی ۰/۷۹ محاسبه گردید که حاکی از ثبات مطلوب در تخصیص واحدهای تحلیل مرتبط با تربیت شهروندی بود.

برای تحلیل داده‌ها، روش‌های بسیاری ارائه شده است که اساس آن‌ها درصدگیری از فراوانی مقوله‌ها است. این روش‌ها مشکلات محاسباتی خاص خود را دارند که از اعتبار نتایج آن‌ها می‌کاهد. کاربرد آنتروپی شانون در تحلیل محتوا به ارزیابی اهمیت مقوله‌های شناسایی شده براساس تعداد دفعات تکرار و فراوانی مشاهده شده، اشاره دارد. این روش برگرفته از نظریه دستگاه‌ها است و پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا با نگاهی جدید و به صورت کمی و کیفی مطرح می‌شود. براساس این روش تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوا بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل می‌کند. آنتروپی در تئوری اطلاعات، شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که به‌وسیله یک توزیع احتمال بیان می‌شود. استفاده از روش‌های جبرانی در تحلیل اطلاعات مفیدتر و از دقت ریاضی بیشتری برخوردار است. این روش‌ها باتوجه به ماهیت تعاملی خود، به‌خوبی می‌توانند اطلاعات بیشتری را در تفسیر پیام ارائه دهند (Azar, 2001). براساس این روش پس از شناسایی شاخص‌های پژوهش براساس تحلیل محتوا و تعیین واحدهای تحلیل، برای تحلیل داده‌ها ابتدا مانند تمامی روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره، یک ماتریس تصمیم تشکیل می‌شود.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & x_{mn} \end{bmatrix}$$

در دومین مرحله ماتریس تصمیم نرمال می‌شود. بدین منظور از فرمول نرمال‌سازی خطی استفاده می‌شود.

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum x_{ij}}$$

مرحله سوم، محاسبه آنتروپی هر شاخص است. آنتروپی E_j به‌صورت زیر محاسبه می‌گردد و k به‌عنوان مقدار ثابت مقدار E_j را بین ۰ و ۱ نگه

می‌دارد.

$$k = \frac{1}{\ln(a)} ; a = \text{تعداد گزینه‌ها}$$

$$E_j = -k \sum [n_{ij} \ln(n_{ij})]$$

مرحله چهارم محاسبه درجه انحراف است که بیان می‌کند شاخص مربوطه (d_j) چه میزان اطلاعات مفید برای تصمیم‌گیری در اختیار تصمیم‌گیرنده قرار می‌دهد. هرچه مقادیر اندازه‌گیری شده شاخصی به هم نزدیک باشند گزینه‌های دیگر از نظر آن شاخص تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند.

$$d_j = 1 - E_j$$

مرحله پنجم، محاسبه وزن است. مقدار وزن W_j محاسبه می‌گردد. درواقع وزن معیار برابر با هر E_j تقسیم بر مجموع E_j ها می‌باشد.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum E_j}$$

یافته‌ها

پرسش اول پژوهش: ضریب اهمیت هر یک از کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در پرداختن به مؤلفه‌های تربیت شهروندی از منظر مونته سوری چگونه است؟

جدول ۱. فراوانی و درصد مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در سال

تحصیلی ۱۴۰۲-۴۰۳

کتاب‌ها / مؤلفه‌ها	پایه سوم	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع فراوانی	در صد کل</th
هدف	۲۲	۱۳/۷۵	۱۱	۹/۴۰	۱۵	۱۵/۱۵٪
شهروندی مشترک	۱۲	۱۳/۷۵	۱۱	۹/۴۰	۱۵	۱۵/۱۵٪
مشترب	۱۲	۱۳/۷۵	۱۱	۹/۴۰	۱۵	۱۵/۱۵٪

آمادگی برای تفکر و عمل مستقل	۷۴	۴۶/۲۵ %	۷۷	۶۵/۸۱ %	۶۱	۶۱/۶۱ %	۵۱	۵۳/۱۲۵ %	۲۶۳	۷۲ ۵۵%
تصور شهروند آینده	۲۶	۱۶/۲۵ %	۶	۵/۱۲ %	۱۰	۱۰/۱۰ %	۱۱	۱۱/۴۵ %	۵۳	۲۲ ۱۱%
شهروندان سازگار و نقاد	۳	۱/۸۷۵ %	۱	۰/۸۵۴ %	۵	۵/۰۵ %	۰	۰	۹	۱/۹۰ %
انسانیت برای هماهنگی	۱۲	۷/۵ %	۴	۳/۴۱ %	۵	۵/۰۵ %	۷	۷/۲۹ %	۲۸	۵/۹۳ %
دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف	۱۱	۶/۸۷۵ %	۲	۱/۷۰ %	۲	۲/۰۲ %	۹	۹/۳۷۵ %	۲۴	۵/۰۸ %
جهان بینی در حال توسعه	۱۲	۷/۵ %	۱۶	۱۳/۶۷ %	۱	۱/۰۱ %	۶	۶/۲۵ %	۳۵	۷/۴۱ %
مجموع	۱۶۰	۳۳/۸۹ %	۱۱۷	۲۴/۷۸ %	۹۹	۲۰/۹۷ %	۹۶	۲۰/۳۳ %	۴۷۲	۱۰۰ %

به منظور پاسخ به این پرسش ابتدا مجموع فراوانی براساس فراوانی هر مؤلفه به دست آمد و در مرحله بعد این فراوانی ها با روش آنتروپی شانون به داده های بهنجار تبدیل شد. این روش جبرانی از دقت بسیار بالایی برخوردار بوده و اطلاعات بیشتری را در مورد تفسیر داده ها به دست

می‌دهد. از این رو پس از نرمال‌سازی داده‌ها، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هریک از مؤلفه‌ها به دست آمد. در ادامه فراوانی و درصد فراوانی هر کدام از مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در جدول شماره ۱ آورده شده است.

پایه سوم: بر اساس جدول شماره ۱، مجموع کل واحدهای یافت شده در این کتاب ۱۶۰ مورد بود که مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل به میزان ۷۴ واحد (۴۶/۲۵٪) از بیش‌ترین فراوانی برخوردار است و پس از آن بر اساس درصد فراوانی به ترتیب تصور شهروند آینده، هدف شهروندی مشترک، انسانیت برای هماهنگی، جهان بینی در حال توسعه (به یک میزان)، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

پایه چهارم: مجموع کل واحد یافت شده در این کتاب ۱۱۷ مورد ثبت شد که مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل به میزان ۷۷ واحد (۶۵/۸۱٪) از بیش‌ترین فراوانی برخوردار بود و پس از آن بر اساس درصد فراوانی به ترتیب جهان بینی در حال توسعه، هدف شهروندی مشترک، تصور شهروند آینده، انسانیت برای هماهنگی، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف، شهروندان سازگار و نقاد در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

پایه پنجم: مجموع کل واحد یافت شده در این کتاب ۹۹ مورد ثبت شد که مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل به میزان ۶۱ واحد (۶۱/۶۱٪)، از بیش‌ترین فراوانی برخوردار بود و پس از آن بر اساس درصد فراوانی به ترتیب هدف شهروندی مشترک، تصور شهروند آینده، شهروندان سازگار و نقاد، انسانیت برای هماهنگی، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف، جهان بینی در حال توسعه در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

پایه ششم: مجموع کل واحد یافت شده در این کتاب ۹۶ مورد ثبت شد که مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل به میزان ۵۱ واحد (۵۳/۱۲۵٪)، از بیش‌ترین فراوانی برخوردار بود و پس از آن بر اساس درصد فراوانی به ترتیب هدف شهروندی مشترک، تصور شهروند آینده، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف، انسانیت برای هماهنگی، جهان بینی در حال توسعه در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

با توجه به جدول ۱، بیش‌ترین میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی بر اساس رویکرد مונته سوری در میان کتاب‌های مورد بررسی، مطالعات اجتماعی پایه سوم با ۱۶۰ واحد (۳۳/۸۹٪) و کمترین میزان توجه در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم با ۹۶ واحد (۲۰/۳۳٪) بود. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد در کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم، چهارم و ششم بیش‌ترین فراوانی متعلق به مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل و کمترین فراوانی متعلق به مؤلفه شهروندان سازگار و نقاد است. همچنین در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل بیش‌ترین فراوانی و مؤلفه جهان بینی در حال توسعه کمترین

میزان فراوانی را به خود اختصاص داده است. همچنین در کل کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بیشترین فراوانی متعلق به مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل و کمترین فراوانی متعلق به مؤلفه شهروندان سازگار و نقاد است.

پرسش دوم پژوهش: ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌های تربیت شهروندی از منظر مונته سوری (هدف شهروندی مشترک، آمادگی برای تفکر و عمل مستقل، تصور شهروند آینده، شهروندان سازگار و نقاد، انسانیت برای هماهنگی، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف، و جهان بینی در حال توسعه) در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی چگونه است؟

به منظور تعیین میزان توزیع تربیت شهروندی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از روش آنتروپی شانون به شرح زیر استفاده گردید. ابتدا در مرحله اول داده‌ها به داده‌های بهنجار (P_{ij}) تبدیل شد. برای این کار فراوانی هر مؤلفه بر مجموع فراوانی همان ستون تقسیم شد. به عنوان نمونه فراوانی مؤلفه هدف شهروندی مشترک در کتاب‌های مطالعات اجتماعی برابر با ۶۰ است که از تقسیم ۲۲ مؤلفه هدف شهروندی مشترک در پایه سوم بر ۶۰، عدد ۰/۳۶۶ به دست آمد. در دومین مرحله پس از نرمال سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون مقدار بار اطلاعاتی (E_j) هریک از مؤلفه‌ها به دست آمد.

جدول ۲: بار اطلاعاتی تربیت شهروندی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۴۰۳

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	هدف شهروندی مشترک	آمادگی	تصور	شهروندان	انسانیت	دانش به جهان
		برای تفکر	شهروند	سازگار و	برای	مثابه بینی
		و عمل	آینده	نقاد	هماهنگی	پیش در
		مستقل				نیاز و حال
						رشد توسعه
						شخصیت
						به عنوان
						هدف
سوم	۰.۳۳۴	۰.۳۲۴	۰.۳۱۸	۰.۳۳۳	۰.۳۳۰	۰.۳۲۵
چهارم	۰.۲۸۳	۰.۳۲۷	۰.۲۲۴	۰.۲۲۲	۰.۲۵۳	۰.۱۸۸
پنجم	۰.۳۱۵	۰.۳۰۸	۰.۲۸۶	۰.۲۹۷	۰.۲۸۰	۰.۱۸۸
ششم	۰.۲۹۲	۰.۲۸۹	۰.۲۹۷	۰.۰۰۶	۰.۳۱۵	۰.۳۳۴

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم بیشترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه هدف شهروندی مشترک و جهان بینی در حال توسعه و کمترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه تصور شهروند آینده می‌باشد. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم بیشترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل و کمترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف می‌باشد. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم بیشترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه هدف شهروندی مشترک و کمترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه جهان بینی در حال توسعه می‌باشد. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بیشترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف و کمترین بار اطلاعاتی متعلق به مؤلفه شهروندان سازگار و نقاد می‌باشد.

در مرحله سوم ضریب اهمیت هریک از مؤلفه‌های تربیت شهروندی با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه گردید که مقدار آن‌ها در جدول شماره ۳ آمده است. به این صورت که هر مؤلفه دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت بیشتری نیز برخوردار است.

جدول ۳: ضریب اهمیت مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در سال

تحصیلی ۴۰۳-۱۴۰۲

مؤلفه‌ها	هدف	آمادگی	تصور	شهروندان	انسانیت	دانش به	جهان
شهروندی	برای	شهروند	سازگار و	برای	مثابه پیش	بینی در	
مشترک	تفکر و	آینده	نقاد	همه‌نگی	نیاز و رشد	حالت	
	عمل				شخصیت به	توسعه	
					عنوان هدف		
آنتروپی هر شاخص	۱.۲۲۶	۱.۲۵۰	۱.۱۲۵	۰.۸۵۹	۱.۱۷۹	۱.۰۳۷	۱.۰۲۷
درجه انحراف (d_j)	-۰.۲۲۶	-۰.۲۵۰	-۰.۱۲۵	۰.۱۴۰	-۰.۱۷۹	-۰.۰۳۷	-۰.۰۲۷
ضریب اهمیت (W_j)	۰.۳۲۰	۰.۳۲۰	۰.۱۷۸	-۰.۱۹۸	۰.۲۵۳	۰.۰۵۲	۰.۰۳۸
رتبه هر شاخص	۲	۱	۴	۷	۳	۵	۶

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ضریب اهمیت مؤلفه تربیت شهروندی به ترتیب مربوط به مؤلفه‌های آمادگی برای تفکر و عمل مستقل (۰.۳۲۰)، هدف شهروندی مشترک (۰.۳۲۰)، انسانیت برای هماهنگی (۰.۲۵۳)، تصور شهروند آینده (۰.۱۷۸)، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف (۰.۰۵۲)، جهان بینی در حال توسعه (۰.۰۳۸) و شهروندان سازگار و نقاد (۰.۱۹۸-) است. در جدول ۴، داده‌های به هنجار شده تربیت شهروندی از منظر مונته سوری بر حسب مؤلفه‌ها در مطالعات اجتماعی چهار پایه دوره ابتدایی آمده است و اطلاعات بیشتری را در مورد تفسیر داده‌ها به دست می‌دهد.

جدول ۴: ضریب اهمیت کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۴۰۳-۱۴۰۲ در پرداختن به مؤلفه‌های تربیت شهروندی

مؤلفه‌ها/ پایه‌ها	سوم	چهارم	پنجم	ششم
هدف شهروندی مشترک	۰.۱۳۷	۰.۰۹۴	۰.۱۵۱	۰.۱۲۳
آمادگی برای تفکر و عمل مستقل	۰.۴۶۲	۰.۶۵۸	۰.۶۱۶	۰.۵۲۵
تصور شهروند آینده	۰.۱۶۲	۰.۰۵۱	۰.۱۰۱	۰.۱۱۳
شهروندان سازگار و نقاد	۰.۰۱۸۷	۰.۰۰۸	۰.۰۵۰	۰.۰۱۰
انسانیت برای هماهنگی	۰.۰۷۵	۰.۰۳۴	۰.۰۵۰	۰.۰۷۲
دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف	۰.۰۶۸	۰.۰۱۷	۰.۰۲۰	۰.۰۹۲
جهان بینی در حال توسعه	۰.۰۷۵	۰.۱۳۶	۰.۰۱۰	۰.۰۶۱

آنتروپی هر شاخص	۱.۴۳۰	۱.۰۴۴	۱.۱۳۱	۱.۳۴۰
درجه انحراف (d_j)	-۰.۴۳۰	-۰.۰۴۴	-۰.۱۳۱	-۰.۳۴۰
ضریب اهمیت (W_j)	۰.۴۵۴	۰.۰۴۷	۰.۱۳۸	۰.۳۵۹
رتبه هر کتاب	۱	۴	۳	۲

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد بیشترین ضریب اهمیت مؤلفه‌های تربیت شهروندی مربوط به کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم است و در مراتب بعد کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم، مطالعات اجتماعی پایه پنجم و کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم می‌باشند که کمترین ضریب اهمیت نیز مربوط به کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم است. در ادامه در جدول ۵، مصادیق هریک از مؤلفه‌های تربیت شهروندی مونته سوری در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی آورده شده است.

جدول ۵: مصادیق مؤلفه‌های تربیت شهروندی مونته سوری در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

مؤلفه‌ها	مصادیق
هدف شهروندی مشترک	امام خمینی برای جلوگیری از نفوذ بیگانگان و استقلال ایران تأکید می‌کردند و می‌گفتند مردم خودشان باید سرنوشت کشور را به دست آورند.
آمادگی برای تفکر و عمل مستقل	هنگام تصمیم‌گیری اولین کاری که باید انجام دهیم این است که درباره موضوع خوب فکر و اطلاعاتی درباره آن جمع‌آوری کنیم.
تصور شهروند آینده	آن‌ها آثار علمی ملت‌های دیگر چون ایران و یونان را از زبان فارسی و یونانی به زبان عربی ترجمه کردند تا از آن‌ها استفاده کنند.
شهروندان سازگار و نقد	حفظ و نگهداری دوستی یک موضوع مهم است. حفظ دوستی یعنی اینکه ما با دوستانمان چه رفتارهایی داشته باشیم تا دوستی ادامه پیدا کند.
انسانیت برای هماهنگی	یکی از نکات مهم در تصمیم‌گیری‌ها این است که از فکر و تجربه دیگران استفاده کنیم. به این کار «مشورت» می‌گویند.
دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف	پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمودند: به دنبال کسب علم باشید؛ حتی اگر در چین باشد.

جهان بینی در حال به تدریج علوم و فنون مسلمانان به شیوه‌های مختلف به اروپا انتقال یافت.
توسعه

بحث

در عصر کنونی، معضلات و بحران‌های متعدد و متنوعی گریبان‌گیر افراد و جامعه گشته است. در ارتباط با این چالش‌ها، تربیت شهروندی امر بسیار مهمی می‌باشد. در کشور ما اکثر پژوهش‌ها در حوزه تربیت اجتماعی با تأکید بر مبانی فلسفی و بدون توجه به ابعاد و مؤلفه‌های تربیت شهروندی تدوین شده‌اند. رویکردهای کنونی به تربیت نمی‌توانند به خوبی از عهده اهداف تربیت شهروندی در این عصر برآیند. نظام آموزشی باید به شکل‌گیری تربیت شهروندی در دانش‌آموزان اهتمام ورزد تا این امر به نحو احسن صورت گیرد. در واقع نظام تعلیم و تربیت است که می‌تواند ارائه‌دهنده راهکارهایی برای چالش‌های فعلی دنیای امروز باشد (Ashpaz et al, 2019). هدف پژوهش حاضر بررسی میزان توجه محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به مؤلفه‌های هفت‌گانه تربیت شهروندی از دیدگاه مונته سوری بود. نتایج سؤال اول پژوهش نشان داد که در کل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بیشترین فراوانی به مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل و کمترین فراوانی به شهروندان سازگار و نقاد مربوط است.

در راستای نتایج به دست آمده می‌توان بیان کرد که پرداختن به مهارت‌ها و قابلیت‌های شهروندی و نیز توجه به ارزش‌ها و نگرش‌های موجود مورد نیاز شهروندی در بستر تربیت شهروندی و اجتماعی میسر خواهد شد. این مهم باید با اهداف کتاب‌های درسی دوره ابتدایی همخوانی داشته و در برنامه درسی مورد توجه قرار گیرد. تحقق رشد همه جانبه کودکان از دیدگاه مונته سوری مستلزم این است که به مؤلفه‌های هفت‌گانه در این دیدگاه توجه گردد. نتایج نشان داد مؤلفه شهروندان سازگار و نقاد ضریب اهمیت بسیار پایینی نسبت به بقیه مؤلفه‌ها دارد. مقایسه میزان توجه به این مؤلفه در هر یک از کتاب‌های چهارگانه مورد بررسی نشان داد کتاب پایه پنجم بالاترین میزان توجه به این مؤلفه را دارد و در جایگاه‌های بعدی به ترتیب کتاب‌های سوم و ششم قرار گرفتند و در نهایت کمترین میزان توجه نیز در کتاب پایه چهارم مشاهده گردید. در این زمینه یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش‌های (Hosseini; Heydari; Saadatmand, 2018)، (Babakhani; Salehi, 2019)، و (Brouwer, Klaver. & van der Zee, 2023) همسو است.

افزون بر این، به مؤلفه جهان بینی در حال توسعه توجه متوسطی نسبت به بقیه مؤلفه‌ها

های تربیت شهروندی شده است. مقایسه میزان توجه به این مؤلفه در هر یک از کتاب‌های چهارگانه مورد بررسی نشان داد کتاب چهارم بالاترین میزان توجه به این مؤلفه را دارد و در جایگاه‌های بعدی به ترتیب کتاب پایه‌های سوم، ششم و در نهایت پنجم قرار گرفتند. این نتیجه با نتایج پژوهش‌های (Hosseini; Heydari; Saadatmand, 2018) و (Brouwer, Klaver, 2023) همسو است.

به مؤلفه دانش به مثابه پیش‌نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف، توجه نسبتاً متوسطی بود. مقایسه میزان توجه به این مؤلفه در هر یک از کتاب‌های چهارگانه مورد بررسی نشان داد کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بالاترین میزان توجه به این مؤلفه را دارد و در جایگاه‌های بعدی به ترتیب کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم و پنجم قرار گرفتند و در نهایت کمترین میزان توجه نیز در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم مشاهده شد. این نتیجه با نتایج احمدی و کشاورز (Ahmadi, Keshavarz, 2017) و (Brouwer, Klaver, & van der Zee, 2023) همسو است.

مؤلفه تصور شهروند آینده از توجه مناسب و خوبی نسبت به بقیه مؤلفه‌های تربیت شهروندی برخوردار بود. مقایسه میزان توجه به این مؤلفه در هر یک از کتاب‌های چهارگانه مورد بررسی نشان داد کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم بالاترین میزان توجه به این مؤلفه را دارد و در جایگاه‌های بعدی به ترتیب کتاب‌های مطالعات اجتماعی ششم و پنجم قرار گرفتند و در نهایت کمترین میزان توجه نیز در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم مشاهده شد. این نتیجه با نتایج (Hosseini; Heydari; Saadatmand, 2018) و (Brouwer, Klaver, & van der Zee, 2023) همسو است.

مؤلفه انسانیت برای هماهنگی از توجه خوبی نسبت به بقیه مؤلفه‌های تربیت شهروندی برخوردار بود. مقایسه میزان توجه به این مؤلفه در هر یک از کتاب‌های چهارگانه مورد بررسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم بالاترین میزان توجه به این مؤلفه را دارد و در جایگاه‌های بعدی به ترتیب کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های ششم، پنجم و چهارم قرار گرفتند. این یافته جهت تأکید بر همگرایی و وحدت و احترام با پژوهش (Hosseini; Heydari; Saadatmand, 2018) و (Brouwer, Klaver, & van der Zee, 2023) همسو است.

مؤلفه هدف شهروندی مشترک از توجه بسیار خوبی نسبت به بقیه مؤلفه‌های تربیت شهروندی برخوردار بود. مقایسه میزان توجه به این مؤلفه در هر یک از کتاب‌های چهارگانه مورد بررسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم بالاترین میزان توجه به این مؤلفه را دارد و در جایگاه‌های بعدی به ترتیب کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های ششم، پنجم و چهارم قرار گرفتند. این یافته با پژوهش (Hosseini; Heydari; Saadatmand, 2018) و (Brouwer, Klaver, & van der Zee, 2023) همسو است.

(Klaver. & van der Zee, 2023) همسو است.

مؤلفه آمادگی برای تفکر و عمل مستقل از توجه بسیار خوبی نسبت به بقیه مؤلفه‌های تربیت شهروندی برخوردار بود. مقایسه میزان توجه به این مؤلفه در هر یک از کتاب‌های چهارگانه مورد بررسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم بالاترین میزان توجه به این مؤلفه را دارد و در جایگاه‌های بعدی به ترتیب کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های پنجم، ششم و سوم قرار گرفتند. این یافته با پژوهش (Hosseini; Heydari; Saadatmand, 2018) و (Brouwer, 2023) همسو است. همچنین نتایج نشان داد که در مقایسه کتاب‌های مورد بررسی، بیشترین ضریب اهمیت در پرداختن به مؤلفه‌های تربیت شهروندی، به کتاب مطالعات اجتماعی سوم اختصاص دارد و در رتبه‌های بعد به ترتیب کتاب‌های مطالعات اجتماعی ششم، پنجم و در نهایت چهارم است. این یافته با پژوهش‌های (Hosseini; Heydari; Saadatmand, 2018) و (Brouwer, Klaver. & van der Zee, 2023)، (Dehghani, 2018)، (Jalili; Jahan, 2016)، همسو می‌باشد.

دانش آموزان دوره ابتدایی از اینکه مورد توجه اطرافیان و جامعه قرار نگیرند نگران هستند، و در برابر انتقاد دیگران حساس می‌باشند. ترس، حسادت، رقابت و پرخاشگری بین کودکان دبستان شایع است. کودک نه ساله گرچه میل به استقلال شدید دارد بسیار شکایت کرده و دلپره دارد. این ویژگی‌ها نشان از این دارد که در این دوره باید نسبت به رشد مهارت‌های پوشش دهنده تربیت اجتماعی اهتمام ورزید (Jalili; Jahan, 2016)، در این دوره باید مؤلفه‌های تربیت شهروندی مورد توجه قرار گیرد. با نگاهی به سیر تغییرات میزان تأکید بر مؤلفه‌های تربیت شهروندی از منظر مونتہ سوری، در طول پایه‌های تحصیلی نظم منطقی به چشم نمی‌خورد.

باتوجه به بررسی ضریب اهمیت کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از حیث مؤلفه‌های تربیت شهروندی و همچنین باتوجه به اینکه از دانش آموزان در سنین بالاتر انتظار تربیت شهروندی بیشتری می‌رود می‌توان گفت به غیر از کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم که بیشترین ضریب اهمیت را به خود اختصاص داده است در تألیف این کتاب‌ها سیر نزولی به صعودی رعایت شده است. این نشانگر آن است که در این زمینه برنامه‌ریزی از قبل مد نظر نبوده است. با وجود اینکه متخصصان معتقدند که در اواخر دوره دبستان آموزش مهارت‌های اجتماعی و شهروندی به کودکان برای افزایش اثربخشی در اجتماع ضروری است.

نتیجه‌گیری

در تبیین این نتیجه می‌توان گفت که تبدیل شدن به یک شهروند خوب یک نقطه شروع مهم

برای رشد کودکان به انسان‌هایی مستقل و متعادل است که می‌توانند نقش بزرگسالی خود را در جامعه آینده ایفا کنند. مهربانی نسبت به دیگران، عشق، صلح، برادری، احترام به دیگران، کمک به دیگران در زمان نیاز، کرامت، این موضوعات صرفاً از طریق تدریس به دانش آموزان دست یافتنی نیستند، بلکه بچه‌ها باید از سنین پایین و در مدت زمانی طولانی آنها را تجربه و تمرین کنند. چنین شهروند ایده‌آلی می‌تواند عمیقاً جامعه، ارزش‌ها و فضایل را درک کرده و آزادانه فکر کند و مسئولیت‌پذیر باشد.

می‌توان گفت لازم است تا درباره شیوه اثربخش تعامل و یادگیری به طور جدی‌تری اندیشید، و آن را از دوران کودکی و از زمان آموزش ابتدایی آغاز نمود. بنابراین، استفاده از شیوه‌های تدریس پژوهشی و تحلیلی به جای شرح و خواندن برای ایجاد دیدی تحلیلی‌گر و انتقادی در دانش‌آموزان بسیار مناسب است. بدین ترتیب دانش‌آموزان به کاوش و تحلیل نقادانه واقعیت‌ها از دیدگاه گروه‌های مختلف فرهنگی و نژادی تشویق می‌شوند.

هدف، کمک به دانش‌آموزان است تا با هوشیاری نقادانه، ارزش‌ها، آگاهی، مهارت‌ها و دانش تفاوت‌های میان فرهنگی لازم برای پیشرفت را به عنوان یک شهروند جهانی در دنیایی که به طور مداوم در حال تغییر است، در خود توسعه بخشند. کودکی که با فرهنگ و جامعه سازگار شده است، متعاقباً می‌تواند افکار مستقلی در مورد نقش فرد در ارتباط با جامعه داشته باشد و از این رو به یک شهروند انتقادی تبدیل شود. جهت رسیدن به چنین باوری باید در امر آموزش به فعالیت مستقل و در عین حال هدایت شده دانش‌آموز، ایجاد فرصت نقادی، کشف استعدادها، تحول شخصیت، تجربه فعالیت‌های اجتماعی واقعی، آشنا نمودن دانش‌آموزان با هنجارها و ایدئال‌ها، همکاری خانه و مدرسه و سایر سازمان‌ها، پژوهش در راستای دستیابی به اهداف مشترک در عین استقلال، آموزش فضایل اخلاقی، توجه به نیازهای خود انگیزه دانش‌آموز، و همچنین فراهم نمودن فرصت کمک نمودن دانش‌آموزان به هم توجه گردد. همچنین می‌توان گفت حل مسئله، برقراری ارتباط، ایجاد مهارت‌های استدلال و ارتباط با شاگردان، ویژگی‌های عاطفی^۱، توانایی خودگردانی^۲ و مهارت‌های روانی - حرکتی باید پرورش یابند.

برای تدریس ارزش‌های اجتماعی باید از روش‌های گوناگونی از جمله حل مسئله، با هم کار کردن و تشریک مساعی استفاده کرد. مدارس باید به آموزش صلح و حل مسالمت‌آمیز مشکلات کمک کنند، قوانین از حقوق کودکان حمایت کند. در چنین جامعه‌ای شهروندانی مسالمت‌جو و مسئولیت‌پذیر پرورش می‌یابند. بنابراین در مقطع ابتدایی باید تدریس کتاب‌ها، کاهش یافته و بر فعالیت‌های دانش‌آموزان تمرکز کرد، و دانش‌آموزان باید فعالانه شرکت نمایند. برای اجرای

1. affective features

2. self regulation

این کار به یک آموزش قدرتمند نیاز است که افراد را قادر سازد تا پدیده‌های اجتماعی را درک کرده و اهداف جمعی را بیش از اهداف فردی مد نظر قرار دهند. از این طریق می‌توان به جامعه‌ای پیشرفته دست یافت. بنابراین، برای توانمند ساختن مردم برای درک و ساختار پدیده‌های اجتماعی، پیشنهاد و تعقیب اهداف جمعی بیش از اهداف فردی، و در نتیجه دستیابی به پیشرفت اجتماعی منظم، یک تلاش آموزشی قدرتمند لازم است.

براساس یافته‌های مطالعه حاضر، از آنجایی که به مولفه‌هایی چون شهروند سازگار و نقاد، دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف و جهان بینی در حال گسترش نسبت به سایر مولفه‌ها توجه کافی مبذول نشده است لذا پیشنهاد می‌شود که هم به لحاظ پژوهشی به اثربخشی این مولفه‌ها و آسیب شناسی فقدان‌شان در تربیت شهروندی پرداخته شود. به لحاظ کاربردی نیز در کتب مطالعات اجتماعی می‌توان به این مولفه‌ها در برخی از دروس به شرح زیر پرداخت:

۱- در رابطه با شهروند نقاد و سازگار می‌توان به بیان داستانها و نمونه‌هایی عینی مرتبط با تاثیر انزوای اجتماعی و یا وابستگی اجتماعی پرداخت. در واقع نشان دادن انطباق به مثابه تعامل متقابل در حد وسط این دو می‌تواند کمک کننده به ایجاد چنین خصیصه‌ای باشد. همچنین تامل بر معضلاتی چون بزهکاری از چنین منظری و نشان دادن عدم تعارض مسئولیت و آزادی از دیگر نکاتی است که می‌توان به آنها پرداخت. به عنوان مثال در کتاب مطالعات اجتماعی در پایه‌های مختلف می‌توان به این مولفه‌ها در دروس زیر پرداخت:

پایه سوم: فصل هشت درس سوم چرا ما با هم همکاری می‌کنیم.

پایه چهارم: فصل اول درس اول همسایه ما؛ فصل ششم درس بیستم نشانه‌های ملی ما،

پایه پنجم: فصل اول درس یک تا چهار که به ترتیب شامل من با دیگران ارتباط برقرار می‌کنم، احساسات ما، همدلی با دیگران، من عضو گروه هستم.

پایه ششم: فصل اول درس آداب دوستی، فصل دوم درس چهارم چگونه تصمیم بگیریم.

۲- در رابطه با دانش به مثابه پیش نیاز و رشد شخصیت به عنوان هدف می‌توان آشنایی با تعاریف و نظریات کلاسیک و جدید در رابطه با موضوعات انسانی مانند عدالت، حقوق شهروندی، صلح، حفظ محیط زیست و نظایر آن را در کتب مطالعات مد نظر داشت. در واقع دانش آموزان ما نیازمند کسب چارچوبی نظری برای بسط و توسعه و اصلاح تجارب خود هستند. به عنوان مثال در کتاب مطالعات اجتماعی در پایه‌های مختلف می‌توان به این مؤلفه‌ها در دروس زیر پرداخت:

پایه سوم: فصل اول درس سوم آیا ما مثل هم هستیم

پایه چهارم: فصل پنجم درس نوزدهم، از محیط زیست مراقبت کنیم؛ فصل ششم درس بیست و دوم، روزهای مهم.

پایه پنجم: فصل پنجم دروس نوزده تا بیست و یک که به ترتیب به موضوعاتی چون ایرانیان مسلمان حکومت تشکیل می‌دهند، وزیران کاردان و کشورگشایان بی رحم می‌پردازند.

پایه ششم: فصل اول درس یک دوستی، فصل دوم، درس سوم تصمیم‌گیری چیست ۳- در رابطه با جهانی‌بینی در حال گسترش باید به گونه‌ای عمل نمود که مدرسه تبدیل به مینیاتور یک جامعه بزرگ تر شود. مدرسه باید در کنار ارائه دانش مفهومی و مهارت‌های پایه که اساس فهم فرهنگ و تمدن اند، فضایی برای تمرین و ایفای نقش برای ورود به دنیای واقعی را فراهم نماید. در محیط کلاس باید دانش آموزان به مسائل واقعی پرداخته و بتوانند برای آنها در فضایی دموکراتیک راه حل پیدا نمایند. به عنوان مثال در کتاب مطالعات اجتماعی در پایه‌های مختلف می‌توان به این مولفه‌ها در دروس زیر پرداخت:

پایه سوم: فصل چهار درس ده، نیازهای خانه چگونه برآورده می‌شوند، فصل هفتم درس بیست و سه ایمنی در کوچه و خیابان.

پایه چهارم: فصل اول درس سوم خرید و فروش در محله. فصل سوم درس هشتم و نهم که به ترتیب مربوط به چگونگی شکل‌گیری روستا و شهر هستند.

پایه پنجم: فصل دوم درس دهم کشور ما چگونه اداره می‌شود.

پایه ششم: فصل سوم درس پنجم عوامل مؤثر بر کشاورزی، فصل هفتم دروس سیزده و چهارده به ترتیب برنامه روزانه متعادل و برنامه ریزی برای اوقات فراغت؛ فصل یازدهم درس بیست استعمار چیست.

در نهایت، هر تحقیقی با محدودیت‌هایی مواجه است که این تحقیق نیز از این امر مستثنی نیست. از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر، کمبود مبانی نظری و پیشینه تجربی در خصوص تربیت شهروندی با رویکرد مونته‌سوری بود، که عمدتاً به دلیل نوظهور بودن این ترکیب در ادبیات آموزشی ایران است. یکی دیگر از محدودیت‌ها، تمرکز تحلیل بر کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی است، که نمی‌توان آن را به سایر کتب ابتدایی (مانند علوم یا فارسی) یا به مقاطع تحصیلی بالاتر (مانند متوسطه) تعمیم داد، زیرا محتوای شهروندی ممکن است در رشته‌های دیگر متفاوت باشد.

علاوه بر این، محدودیت‌های روش‌شناختی نیز قابل توجه‌اند. روش تحلیل محتوا عمدتاً بر محتوای آشکار (مانند جملات، تصاویر و فعالیت‌های مستقیم) تمرکز داشته و جنبه‌های پنهان یا ضمنی (مانند تفسیرهای فرهنگی یا ایدئولوژیک) را نادیده گرفته است، که می‌تواند عمق تربیتی را محدود کند. همچنین، این روش کیفیت اجرای محتوا در کلاس (مانند تعامل معلم-

دانش آموز یا تأثیر بر نگرش‌های واقعی) را نسنجیده است، که نیازمند مطالعات میدانی تکمیلی است. در مورد روش آنتروپی شانون، این رویکرد بر توزیع فراوانی و عدم قطعیت تمرکز دارد، اما محدودیت‌هایی مانند حساسیت به حجم داده کوچک (۴۷۲ واحد در اینجا) و فرض توزیع احتمالاتی بدون توجه به روابط مفهومی پیچیده (مانند تعاملات میان مؤلفه‌ای) دارد. این محدودیت‌ها، اعتبار نتایج را تحت تأثیر قرار نمی‌دهند، اما پژوهش‌های آتی را به سمت ترکیب روش‌های ترکیبی (مانند مصاحبه با معلمان) و داده‌های بزرگ‌تر هدایت می‌کنند.

مشارکت نویسندگان

میزان مشارکت نویسنده اول ۳۵ درصد، نویسنده دوم ۳۵ درصد و نویسنده سوم ۴۰ درصد بود. همچنین نویسنده اول و دوم به عنوان نویسنده همکار و نویسنده سوم نویسنده مسئول می‌باشد.

در این مقاله از هوش مصنوعی صرفاً برای ویراستاری مانند رعایت نیم فاصله‌ها و تنظیم منابع به شیوه ای پی ای به میزان ۲ درصد استفاده شده است.

تشکر و قدردانی

نویسندگان پژوهش حاضر بر خود لازم می‌دانند از تمامی اساتید و همکارانی که در فرایند پژوهش همکاری نموده اند نهایت تشکر و قدردانی خود را به عمل آورند. همچنین شایان ذکر است که هیچ گونه تعارض منافی بین نویسندگان وجود ندارد.

تعارض منافع

«هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است»

در این مقاله از هوش مصنوعی صرفاً برای ویراستاری مانند رعایت نیم فاصله‌ها و تنظیم منابع به شیوه ای پی ای استفاده شده است.

COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

منابع

Ahmadi, P Keshavarz S.D. (2017). The place of citizenship education and citizenship rights in the social studies curriculum of the elementary school.

- Biological ethics*. 8(1): 55-68. [Doi: 10.22037/bioeth.v8i1.23216.]. (Text in Persian).
- Ashpaz, F et al (2019). Analytical investigation of the amount of attention paid to the aesthetic aspects of citizenship education in the first year of elementary school textbooks. *Research in curriculum planning*. 17(2): 147-133. [Doi:10.30486/jsre.2020.1897055.1615.]. (Text in Persian).
- Azar, A. (2001). Extension and development of Shannon's entropy method for data processing in content analysis. *Alzahra University Humanities Quarterly* (S). 11 (37): 1-18. (Text in Persian).
- Babakhani, S; Salehi, A. (2019). Analysis of the position of citizenship education concepts in the curriculum of the 6-3-3 educational system (case study: social studies and sociology books of the academic year 97-98). *Sociology of social institutions*. 7(15): 177-199. .[Doi:10.22080/SSI.2020.18164.1721.] (Text in Persian).
- Bamber, Ph., Lewin, D., & White, M. (2017). Locating the transformative dimension of global citizenship education. *Journal of curriculum studies*. 50(2), 204- 230. Doi. Org/ 10.1080/00220272.1328077.
- Brouwer, J. d., Klaver, L. T. & van der Zee. S. (2023). oo nssssor's rrr spccvvw on Citizenship Education: A View from the Netherlands. *Journal of Montessori Research*. 9(2): 28-43. doi: 10.17161/jomr.v9i2.19418.
- Burleson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*, Michigan: Free Press.
- Butcher, J. (2017). Citizenship, global citizenship, and volunteer tourism: a critical analysis. *Tourism Recreation Research*, 42(2), 129- 138. [doi.org/10.1080/02508281.1295172].
- Dehghani, M. (2018). Analysis of the content of elementary school social education books based on social skills according to the teachers' point of view. *Educational innovations*. 31(8): 121-148. (Text in Persian).
- Demirci, Ünal, Z., Tantekin. Erden, F. (2023). Programme-based experiences of preschool teachers regarding support of children's social skills. *Early Child Development and Care*, 193(6): 791-809. [doi.org/10.1080/03004430.2022.2161534].
- Ghasemi, M. (2016). The social approach to moral education is based on the examination of selected viewpoints according to the interpretive viewpoint of Allameh Tabatabai. *Doctoral thesis of the University of Tehran*. (Text in Persian).
- Gurkan, B. & Doganay, A. (2020). Factors affecting citizenship education according to perceptions and experiences of secondary-school teachers. *Turkish Journal of Education*, 9(2): 106-133. Doi: 10.19128/turje.592720.
- Hosseini, S; Heydari, M H; Saadatmand Z. (2018). Comparative study of Montessori's and Loris Malagatsi's views in early childhood education. *Research in curriculum planning*. 2(35): 82-105. (Text in Persian).
- Jalili, R; Jahan, J. (2016). Analyzing the content of elementary school social studies books from the point of view of the amount of attention paid to social skills. *Educational research paper*. 13(53): 42-17. (Text in Persian).
- Kondracki, Nancy L.; Wellman, Nancy S. & Amundson, D.R. (2002). Content

- analysis: review of methods and their applications in nutrition education. *Nutrition Education and Behavior Journal*. 34(4): 224- 230.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc.
- Mohammadi, H; mazidi, M; Beheshti, S. (2017). Citizenship education from the perspective of Islam and pragmatism. *Social Sciences, Islamic Azad University, Shushtar branch*. 12(3): 233-266. (Text in Persian).
- Montessori, M. (2019). *Citizen of the world*. Montessori- Pearson Publishing Company. By Amzon
- Montessori, M. (2022). *Zelfopvoeding [deel 1]*. [The advanced Montessori method]. Montessori- Pearson . By Amzon
- Morrison, M. (2007). *Early Education Today* (S. George Trans.). 9th Edition, Upper Saddle River, N.J.: Pearson Education, Inc.
- Porsalem, A; Arefi, M, and Fathi Vajargah, K. (2016). Designing the curriculum model of global citizen training in the elementary course of Iran's educational system: a model derived from the foundation's data theory. *New educational ideas*. 13(3): 7-38. .[Doi:10.22051/JONTOE.14097.1688] (Text in Persian).
- Sajjadi, S M. (2003). Globalization of education, consequences, and challenges. *Proceedings of the Globalization and Education Conference*. Tehran. pp.: 167-187. (Text in Persian).
- Sajjadih, N. (2018). A look at the educational approach of Montessori from the perspective of human agency. *Philosophy of education*. 4(2): 119-143. (Text in Persian).
- Salavati, et al. (2019). Analysis of the content of the social studies book of the first year of high school based on the content indicators of the national curriculum. *Research in curriculum planning*, 17(2): 178-187. (Text in Persian).
- Seif, S et al. (2017), *Developmental Psychology*. Tehran: Side. First edition. (Text in Persian).
- Soto, L.D., Swadener, B.B. (2002). Toward Liberatory early childhood theory, research and praxis: Decolonizing a field. *Contemporary issues in early childhood*, 3(1): 38-66. Doi.org/10.2304/2FCIEC.2002.3.1.8.
- Stryker, S, and Warner, S. (2013). *The keys to fostering artistic creativity in children and teenagers*. Translated by Akram Qaitasi. Tehran: Sabrin. (Text in Persian).
- Yelland, N., Kilderry, A. (2005). *Postmodernism, passion, and potential for future childhoods*. In: Critical Issues in Early Childhood. Yelland, Nicola, ed. Open University Press, Maidenhead, Berks., UK, pp. 243-248.
- Yousefi N et al. (2023). Clarifying the status of the social studies curriculum implemented in the sixth grade of elementary school from the perspective of citizenship education. *New educational ideas*. 19(1): 187-217. Doi: 10.22051/JONTOE.2021.32816.3131. (Text in Persian).